

السلام علیکم وعلیٰ آئینکم

جستاری در
آثار نویسندگان
معاصر ایران
(از جمالزاده تا کثیری)

و ل ل

سرشناسه: جمالی، زهرا، ۱۳۴۵
عنوان و نام پدیدآور: جستاری در آثار نویسندگان معاصر ایران (از جمالزاده تا گلشیری)،
نویسنده زهرا جمالی

مشخصات نشر: تهران: همداد، ۱۳۹۵

مشخصات ظاهری: ۳۶۴ ص: مصور؛ ۵/۱۴×۲۱/۵ س.م.

شابک: ۷۰۶ - ۷۹۷۲ - ۶۰۰ - ۹۷۸ - ۲۲۰۰۰۰ ریال

وضعیت فهرست نویسی: فیا

یادداشت: کتابنامه: ص ۳۵۳ - ۳۶۴

موضوع: داستان های فارسی -- قرن ۱۴ -- تاریخ و نقد

موضوع: داستان نویسان ایرانی -- قرن ۱۴ -- نقد و تفسیر

آی. دی. کنکره: ۱۳۹۵، ج ۸، PIR۳۸۶۹

آی. دی. دیوبی: ۸۶۳/۶۲

شماره کتابشناسی ملی: ۴۱۸۸۸۲۶

جستاری در
آثار نویسندگان
معاصر ایران
(از جمالزاده تا گلشیری)

نویسنده: زهرا جمالی

ویراستار: ناهید جمالی

طراح جلد و صفحه آرا: بهمن سرداری

توبیت چاپ: اول / ۱۳۹۵

شمارگان: ۲۰۰ نسخه

شابک: ۷۰۶ - ۷۹۷۲ - ۶۰۰ - ۹۷۸

قیمت: ۲۲۰۰۰ تومان

انتشارات همداد

نشانی: دفتر اتصالات

تهران بزرگراه ارتش، ج ۱، نبش خیابان پروی، دانشگاه پیام نور

پلاک ۱۳ - واحد ۸

تلفن تماس: ۰۹۱۳۳۸۵۳۳۶۲ - ۰۲۱۱۳۳۲۲ - ۲۳۴۵۸۸۸۲

پایگاه اینترنتی: www.hamdadbook.com

نشانی الکترونیکی: hamdad_p@yahoo.com

کلیه حقوق مادی و معنوی این اثر برای نویسنده محفوظ است.

فهرست

۵	 مقدمه
۱۵	 محمد علی جمالزاده
۳۷	 صادق هدایت
۶۳	 بزرگ علوی
۹۳	 صادق چوبک
۱۱۷	 سیمین دانشور
۱۳۱	 ابراهیم گلستان
۱۴۹	 جلال آل احمد
۱۶۳	 محمد علی افغانی
۱۷۷	 احمد محمود
۲۱۵	 غلام حسین صائدی
۲۴۵	 نادر ابراهیمی
۲۹۵	 بهرام صادقی
۳۱۵	 محمود دولت آبادی
۳۲	 هوشنگ گل شیری
۳۵۱	 مشخصه های یک داستان خوب
۳۵۳	 منابع

سخنی با شما

این کتاب پیش کش به شما خواننده‌ی فرهیخته. شاید که راهگشا، راهنما و مشوقی باشد برای نگرش بهتر و تعمق بیشتر شما در وادی ادبیات داستانی معاصر ایران و آشنایی افزون‌تان با نویسندگان مطرح و چهره‌های شاخص این وادی و مجال و مقالی باشد برای سیر و پژوهش تحلیل‌گرانه در آثار این بزرگان ادبیات داستانی سرزمین‌مان. هرچند که صاحب‌نظران، منتقدان و فرهیختگان به‌ریز تاکنون جهت شناساندن نوع ادبی (داستان) و پدیدآورندگان آن (داستان‌نویسان)، همه‌ی تلاش خود را مصروف این امر داشته‌اند و با پدید آوردن تباری ارزشمند و قابل تأمل گام‌هایی در خور تقدیر در این عرصه برداشته‌اند. ما به ساری جستاری دیگر را در این وادی بر بنده ببخشاید. شاید این کتاب هم رازنه‌ی ره‌گذاری دیگر باشد برای نوقلمان شیفته‌ی نویسندگی، که بی‌تردید مطالعه و نقد آثار این نویسندگان پیش‌کسوت، برای شکوفاتر شدن استعدادها، بالقوه ضروری می‌نماید. و سپاس از شما خواننده گرامی که برای خواندن این کتاب صبر و حوصله به خرج می‌دهید. امید که ایرادهای وارد بر این کتاب را به‌گوشه فرموده تا چنانچه مجال چاپ مجدد یافت، شرمندۀ مراجع شما نگردیم و با رفع ابهام‌ها و ایرادها از رهنمودهایتان بهره‌جویم

زهرا جمالی

مقدمه

در سال ۱۳۳۴ هجری برابر با ۱۲۸۵ هجری شمسی، برای نخستین بار مجلس شورای اسلامی، تشکیل داد قانون اساسی ایران در ۵۰ ماده‌ی قانونی تصویب و به امضای پادشاه وقت، مظفرالدین شاه قاجار رسید.

منظور از "ادبیات مشروطه" مجموعه آثاری است که در فاصله‌ی بین دو انقلاب مشروطه ۱۲۵۸ و انقلاب اسلامی ۱۳۵۷ منتشر شده است و متأثر از ادبیات اصلاح طلب و انتقادی سال‌های قبل از مشروطه است که نمودش در آثار نویسندگانی چون آخوندزاده، میرزا آقاخان کرمانی، میرزا ملکم خان و... متجلی است. از خصوصیات ادبیات قبل از مشروطه، می‌توان از تشنه‌ی آزادی، قانون‌گرایی، ترقی‌خواهی و انتقاد از دیکتاتوری را نام برد.

در فاصله‌ی میان این دو انقلاب بیش از ۸۰۰ داستان به‌وسیله‌ی نویسندگان ایرانی به رشته‌ی تحریر درآمده است و نویسندگانی مطرح در حوزه‌ی ادبیات داستانی یا به عرصه‌ی ظهور نهادند که هر یک وزنه‌ی شاخصی

در این دوره به شمار می‌آیند. نویسندگانی چون: محمدعلی جمالزاده، صادق هدایت، بزرگ علوی، جلال آل احمد، غلامحسین ساعدی، ابراهیم گلستان، محمود دولت‌آبادی، هوشنگ گلشیری، سیمین دانشور، بهرام صادقی، احمد محمود، علی محمد افغان، نادر ابراهیمی، و... چوبک که هرکدام خالق آثاری شاخص در حوزه‌ی ادبیات داستانی محسوب می‌شوند.

دوره‌ی قبل از مشروطه رخدادهایی نظیر: شکست ایران از روسیه در دوره‌ی پادشاهی فتحعلی شاه قاجار و پیشرفت‌های علمی و نظامی کشورهای غربی برخی دل‌سوختگان و مشنفکران ایران را بر آن داشت تا همپا با تحولات و پیشرفت غربی‌ها، آن‌ها نیز گامی به‌پیش بردارند و از جمله‌ی این افراد می‌توان از فرماندهی سپاه آذربایجان عباس میرزا فرزند خلف فتحعلی شاه قاجار نام برد که برای نخستین بار در تاریخ ایران به همت او جوانانی برای فراگیری اصول و فنون جدید در نظام به‌فراگرفته تا در کنار فراگیری و آموزش تخصص‌های موردنیاز و آشنا شدن با زبان‌های انگلیسی و فرانسه تا پس از بازگشت به میهن، در کنار انجام کارهای اداری، دست به ترجمه‌ی آثار نویسندگان مطرح غربی نظیر: ویکتور هوگو، نویسندگان کتاب بینوایان، الکساندر دوما خالق اثر سه تفنگدار، کنت مونت کریستو، و دیگر نویسندگان زدند که ترجمه‌ی آثار این نویسندگان تأثیر بسزایی بر جوانان بااستعداد و خلاق ایرانی گذاشت و آنان را به ادبیات داستانی علاقه‌مند و به

سمت و سوسی نگارش داستان سوق داد. ادبیات مشروطه‌ی بین دو انقلاب دوره‌ای صدساله را شامل می‌شود و به چهار دوره‌ی تاریخی قابل تقسیم است:

دوره‌ی اول: از آغاز مشروطیت است تا سال ۱۳۰۰

دوره‌ی دوم: از سال ۱۳۰۰ تا ۱۳۱۵

دوره‌ی سوم: از سال ۱۳۱۵ تا ۱۳۴۰

دوره‌ی چهارم: از ۱۳۴۰ تا ۱۳۵۷

در این مقاله به طور اجمال دو دوره‌ی اول و دوم را مورد بررسی قرار می‌دهیم:

دوره‌ی اول:

مهم‌ترین وقایع این دوره که از زمان ماقبل مشروطه آغاز و تا سال ۱۳۹۹ ادامه دارد - شاهد رخداد چهار واقعه‌ی ادبی هستیم:

انتشار روزنامه‌ی قانون (ملکم خان)

انتشار سیاحت‌نامه‌ی ابراهیم‌بیگ

انتشار چرند و پرند دهخدا (روزنامه‌ی صوراسرافیل) از ۱۲۸۴ تا ۱۲۸۷

یکی بود، یکی نبود (جمالزاده) سال ۱۳۰۰

برای شرح و بیان ویژگی‌های ادبیات مشروطه، ضروری است سبک نگارش نویسندگان اواخر دوره‌ی قاجار را مورد بررسی قرار دهیم: تا زمان قاجار، نثر فارسی، نثری متکلف و مصنوع بود، اما در زمان قاجار نثر نگارشی منشی‌های

دربار قاجار، سبب گرایش بسیاری به سمت آن شد، این نثر روان تر و ساده تر از نثر متکلف قاجار بود و با ظهور اندیشه های اصلاح طلبانه در پیش از مشروطیت، لازم بود که این افکار در قالب ادبیات بیدارکننده به میان مردم رفته و بر آنها تأثیرگذار باشد و لذا این مهم از دو روش رساله نویسی و داستان نویسی قابل تحقق بود:

رساله نویسی:

خاطره نویسی، ثبت احوال و نگارش تاریخی و انتقادی در دوره ی قاجار عمومیت یافته و نویسندگانی مانند: میرزا ملکم خان، میرزا آقاخان کرمانی، میرزا علی خان امین الدوله، میرزا علی خان ظهیرالدوله، حاج سیاح محلاتی و حاج حبیبی - ولت آبادی - از جمله نویسندگانی بودند که با این سبک می نوشتند.

داستان نویسی:

در این دوره داستان نویسی چندان مطبوع نبود، اما آثار اندک داستان نویسان نوظهور نیز از دو جهت حائز اهمیت است:

اول: به جهت تأثیر بسیار زیادشان بر افراد جامعه.

دوم: به لحاظ تأثیری که بر اهل قلم و نویسندگان معاصر و بعد از خود بر جای گذاشتند این نویسندگان از بنیان گذاران داستان نویسی معاصر فارسی هستند، کسانی چون: میرزا عبدالرحیم طالبوف - حاج زین العابدین مراغه ای - سید علی اکبر دهخدا - محمدعلی جمالزاده که از میان این

چهار نویسنده - جمالزاده تأثیرگذارتر از آن‌های دیگر است. وجه مشخصه‌ی این چهار تن، بیداری و آگاهی‌دادن به مردم بود، نه به‌طور مستقیم، بلکه با به‌کاربردن ظرایف هنری در داستان و البته برای سرگرم‌کننده بودن داستان از تعابیر و اصطلاحات طنز نیز بهره می‌بردند.

طاهر جوفه و کتاب احمد: (۱۲۸۹-۱۳۱۳ ه.ش)

عبدالرحیم طالبوف در ۱۲۱۳ هجری شمسی در تبریز زاده شد. از نوجوانی به قفقاز رفت. قفقاز در آن زمان، یکی از کانون‌های اندیشه‌های جدید بود. طالبوف با فردینان بار روسی اطلاعات زیادی به دست آورد و از راه نوشتن به بیداری مردم سرخسید. در آثار او معایب حکومت استبدادی نشان داده می‌شد و لزوم حکومت متمدن یادآور می‌گردید. معروف‌ترین اثر طالبوف کتاب احمد ۱۲۷۲ شمسی است. احمد - قهرمان این کتاب، فرزند خیالی نویسنده است که سؤال‌های ساده، اما اساسی درباره‌ی اوضاع ایران و علت عقب‌ماندگی ایران را از پدرش می‌پرسد و او هم پاسخ می‌دهد. این سؤال و جواب‌ها آینده‌ای است از اوضاع آن زمان جامعه‌ی ایران، نهایی از مشکلات و گرفتاری‌ها و استبداد و...

زین‌العابدین مراغه‌ای: (۱۲۱۷-۱۲۹۰ ه.ش)

این نویسنده اهل آذربایجان بود. او هم به قفقاز رفت و در آنجا کارکرد. اما در میان‌سال‌ی به ترکیه رفت و برای روزنامه‌های فارسی‌زبان که در ترکیه چاپ می‌شدند، مقالاتی نوشت. مقالات این نویسنده روشنگر و آگاه‌کننده بود. معروف‌ترین اثر این نویسنده سیاحت‌نامه‌ی ابراهیم‌بیگ (۱۲۷۴)

هجری شمسی) است. سیاحت‌نامه‌ی ابراهیم بیگ، شرح سفر جوانی ایرانی است که در خارج پرورش یافته و پس از سال‌ها به کشور خود بازمی‌گردد، اما با دیدن شکاف عمیقی که میان زندگی ایرانیان و دنیای پیشرفته‌ی غرب احساس می‌کند، رنجور و شگفت‌زده می‌شود. ابراهیم بیگ از نخستین کسانی است که اصطلاحاتی چون تعصب ملی و عمومی، وطن مقدس و... را به کار می‌برد، این اثر به جهت تأثیر بر اندیشه‌ی آزادیخواهان و هواداران پیشرفت ایران بی‌نیاز است.

علی اکبر دهخدا (۱۲۱۶-۱۳۳۴ ه.ش)

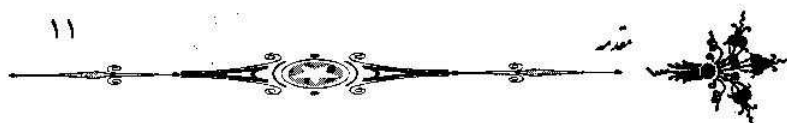
علی اکبر دهخدا، روزنامه‌نگار، محقق و لغت‌نویس، از تحصیل‌کردگان اروپاست. او هم جزو روزنامه‌نگاران دوره‌ی مشروطیت است که بعدها محقق بزرگی شد. مقالات قصه‌واره‌ی او تحت عنوان چرند و پرند که در مجله‌ی صوراسرافیل (۱۲۸۶ ه.ش) به چاپ می‌رسید، از دو جهت قابل توجه است:

الف) توجه به زبان مردم

ب) اثرگذاری بسیار بر طنزپردازان بعد از خود

محمدعلی جمالزاده (متولد ۱۲۷۴)

محمدعلی جمالزاده فرزند سید جمال‌الدین واعظ از آزادخواهان صدر مشروطه بود. جمالزاده در بیروت و اروپا تحصیل کرد و هوادار مشروطه بود. مجموعه داستان (یکی بود، یکی نبود) او که به سال ۱۳۰۰ در برلین به چاپ رسید، از نظر تاریخی اهمیت زیادی دارد. در این کتاب شش داستان کوتاه

جمع شده است. که هر داستان گوشه‌هایی از زندگی طبقات اجتماعی آن روزگار را با زبانی ساده و شیرین به تصویر کشیده است. لابه‌لای ماجراهای دو داستان، اوضاع اجتماعی و شیوه‌ی زندگی مردم هم نشان داده شده است. یکی بود، یکی نبود، نخستین پاسخ به مقتضیات یک نوجویی و سنت‌شکنی فرهنگی و ادبی اجتماع آن روز است. اهمیت دیگر آن به قول کارشناس ادبی معروف روس چاپکین، این است که با نگارش یکی بود، یکی نبود، مکتب و سبک رئالیستی داستان‌نویسی در ایران متولد شد. از آثار دیگر جمالزاده، تلخ و شیرین دارا، مجتنبین و ... است.

دوره‌ی دوم: (از ۱۳۰۰ تا ۱۳۱۵)

با پیروزی انقلاب مشروطه (۱۲۸۱ ه.ش) و تشکیل مجلس و مسائل سیاسی که در اواخر دوره پیش می‌آمد، نوعی دل‌زدگی نسبت به مسائل سیاسی و طرح آن در بین نویسندگان آن دوره پیش می‌آید و مهم‌ترین کار ادبی که در اوایل این دوره رواج دارد، انتشار مجله‌ی دانشکده به مدیریت محمدتقی بهار و روزنامه‌ی تجدد به سردبیری نقی رفعت است. اما در اثر رکود و سکونی که به‌وسیله‌ی سردمداران حکومت ایجاد می‌شود این نوع کارهای ادبی از رونق می‌افتد. این امر با پیروزی کودتای ۱۲۹۹ تسهیل می‌شود و از آن به بعد زمینه‌ی فعالیت‌های قلمی به تدریج غیرسیاسی می‌شود و به جای آن ناسیونالیسم باستان‌گرا رواج می‌یابد. تحقیق تاریخی و ادبی درباره‌ی ادبیات قدیم فارسی رواج پیدا می‌کند و ذوق ابداع و ایجاد تحول را تحت الشعاع قرار می‌دهد.

به طور خلاصه می توان ویژگی های این دوره را به شرح زیر بیان کرد:

رشد ناسیونالیسم باستان گرا

اندیشه ی اخلاق گرایی و مصالحه جویی

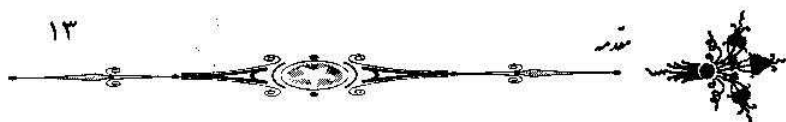
دوری جستن از مسائل سیاسی بر اثر استبداد موجود

احساس گرایی و رمانتیسم

گرایان به ترجمه ی متون به زبان پهلوی، بزرگداشت مفاخر ملی-ادبی همچون فردوسی، سعدی، بازسازی مقبره ی شاعران و نویسندگان قدیم، نام گذاری اماکن با بهاء از نام های باستانی، نهضت پارسی ساده نویسی.

محمدعلی فروغی تاریخ نویسی ناپسند و پیرامون شاهنامه و حافظ و خیام تحقیق می کند و می نویسد. سید حسن تقی زاده به تحقیق در تمدن های قدیمی، پژوهش ادبی می کند. محمد قزوینی در تصحیح آثار گذشته گان ذوق شخصی را نفی می کند و کهن ترین متن را مآثر قرار می دهد. ابراهیم پورداوود اوستا را ترجمه می کند.

صادق هدایت جوان، زبان پهلوی می آموزد و کارنامه ی ایر-شیر بابکان را ترجمه می کند و با کمک مجتبی مینوی نمایشنامه ی فخری مازیار را می نویسد. در این دوره داستان نویسی، صراحت و روشن بینی و آگاه سازی دوره ی قبل را رها می کند. در این دوره داستان ها از یک طرف دربند افسانه ها و قصه های قدیم هستند و از طرف دیگر تحت تأثیر ترجمه ی ادبیات غربی

به خصوص ادبیات رمانتیک. سوزه‌هایی مثل: رؤیاهای پهلوانی، عشق‌های جاودانه و فداکارانه و اندوهگین. دیگر از آن انتقادهای شورانگیز زمان مشروطه خبری نیست. و اگر هم انتقادی می‌شود، دیگر پایه‌ها و اصول اساسی نیست، بلکه عوارض و فرعیات مورد انتقاد قرار می‌گیرند. مثل: ظلم به زنان، محکومیت تعصبات مذهبی، محکومیت زنان بدکاره و محکومیت رباخواری. بهترین رجبی این دوره بینوایان (بین سال‌های ۱۳۰۷ تا ۱۳۱۰) است.

از معروف‌ترین نویسندگان این دوره به غیر از جمالزاده می‌توان از نویسندگان زیر نام برد:

محمد مسعود: تفريحات شب ۱۳۱۱، در تلاش معاش ۱۳۱۲، اشرف مخلوقات ۱۳۱۳

موضوع داستان‌های مسعود به تصویر کشیدن وقایع زندگی روزمری مردم عادی است. از این نظر مسعود در میان نویسندگان آن دوره یک استثناست.

رضا کمال شهرزاد: شب هزار و یکم، عباس سواهرامی، گل‌های حرم در سایه‌های حرم

(۱۳۰۷ تا ۱۳۱۲)

مشفق کاظمی: ۱۳۰۴ (تهران مخوف)

نیما یوشیج (افسانه‌ی نیما)

صادق هدایت: فواید گیاهخواری در سال ۱۳۰۶، زنده به گور ۱۳۰۹،
 پروین دختر ساسان ۱۳۰۹، سه قطره خون ۱۳۱۱، سایه روشن ۱۳۱۲،
 علویه خانم ۱۳۱۵

نیما یوشیج در نامه‌ای خطاب به زسام ارژنگی می‌نویسد:

"پشت شیشه‌ی کتابخانه‌ها این همه اسامی جدید کتاب‌های بی‌فایده و
 اعیب مضر را خواندن. رنگ‌به‌رنگ، جز رنگ‌های زنده که تنها در تابلوهای تان
 کار می‌نماید، سفین و مورخین در کوچه و بازار دیدن، بدون اینکه به وجود
 ایشان پی ببریم از مقالات و صحبت‌های آنان و عده‌ای که در کلیه‌ی علوم و
 فنون اظهار رأی می‌کنند، محفوظ شدن، در خیال‌تان مجسم کنید که یک
 سینمای مجانی است. طبیعی است که تهران امروز باید یک فکر مخصوص به
 تهران امروز داشته باشد. اینکه ما در جنبه‌ی فلسفی خود را از زمان
 دکارت از قرن هفده تجاوز نکنند و تاریخ‌نویس‌ها یک عده نقال خوش‌مزه یا
 بی‌مزه و خنک باشند که در نتیجه‌ی زحمت خردمه‌اد اولیه‌ی تاریخی را برای
 غیرنقال‌ها فراهم بیاورند. شعرا و ادبا با ذوقی که از عالم‌های اشعار قدیم حاصل
 کرده‌اند، این استعداد را هم به آن اضافه کنند که سعی در «نیمین بشوند یا
 فردوسی و خیام. و صنف جوان و تازه به کارافتاده مشغول باشند به نقب زدن
 در اعماق گذشته برای به دست آوردن یک موضوع بی‌نتیجه یا یک نتیجه
 بی‌فایده، برای اینکه افکار و احساسات در هیچ طبقه و صنف تصادفی و
 نتیجه‌ی خالص تفکر و فشار فکری خود افراد نیست، بلکه نتیجه‌ی قضایا و
 وضعیات معین اجتماعی است." پایان مقدمه